

РЕЛІГІЙНА СВОБОДА ЯК ВИЗНАЧАЛЬНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ РЕЛІГІЙНО-ЦЕРКОВНОГО КОМПЛЕКСУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

З набуттям незалежності Українська держава стала на шлях демократії, політичного і світоглядного плюралізму. Реальна, конституційно гарантована релігійна свобода, зростання інтересу значної частини населення до світоглядних та духовних потреб свого життя сприяли стабільному розвитку церковного комплексу, призвели до помітних змін у релігійній сфері як в кількісному, так і якісному вимірах.

Система державно-церковних відносин, якою вона склалася в Україні, в своїх базових положеннях відповідає демократичним принципам, базуючись при цьому на основоположних міжнародних угодах з прав людини і свободи віросповідань, відображає важливу для сьогодення здатність національного законодавства у цій сфері бути відкритим до нових змін і доповнень.

Аналіз зростання складових інституційної мережі церков і релігійних організацій України засвідчує сталу динаміку їхнього всебічного розвитку, однозначно підтверджує дієвість та ефективність триваючого процесу гармонізації державно-церковних стосунків.

Динаміка змін церковної мережі в областях України свідчить, що при збереженні певних регіональних відмінностей у розповсюдженні різних релігійних конфесій, течій і напрямів, дедалі помітнішим стає зменшення різниці у показниках кількості громад віруючих. Так якщо на початок 1992 р. в західних областях діяло 59,6 відсот. первинних осередків віруючих, то в 1997 р. – 47,2 відсот., а сьогодні – 39,7 (або 10354 громади). В регіоні практично вже створена інституційна мережа церковних організацій достатня для задоволення релігійних потреб віруючих.

Група північних і центральних областей (Вінницька, Дніпропетровська, Житомирська, Київська, Кіровоградська, Полтавська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська області та м.Київ) має найвищі темпи розгортання мережі громад віруючих, які у 2001 р. у 3,9 рази перевищили показники західного регіону (відповідно +782 та +201). Постійний впродовж останніх років характер цього процесу та потенційні резерви росту релігійної мережі (у 2 рази менша кількість релігійних громад на 10 тис. населення ніж на заході країни) робить реальною перспективу виходу в найближчі 2 роки на авансцену релігійного життя в Україні цього регіону. На початок 2002 р. тут діє 9177 осередків віруючих.

Релігійний комплекс південно-східних областей (Сумська, Харківська, Луганська, Донецька та південні області з Кримом) характеризується найбільшою кількістю громад нетрадиційних для України церков та новітніх релігійних напрямків, а також громад національних меншин (відповідно 832 і 560 проти 524 і 156 у центральних та 232 і 148 у західних областях). Всього тут діє 6221 релігійна громада, з яких 552 утворено в 2001 році.

В Україні 52,3% мережі релігійних громад належить до православних церков (13618 парафій), 27,7% – до протестантських церков і союзів (7228 громад), 12,8% (3336 парафій) – до УГКЦ, 3,2% 827 костьолів) - до Римсько-католицької церкви.

Із 1555 новоутворених у 2001 р. громад 755, або 49,7 відсот., належать до православних юрисдикцій (у 2000 р. цей показник дорівнював 873 або 49,1 відсот.), а кількість громад прихильників християнства протестантської традиції збільшилась на 649, або 41,6 відсот., проти 35,3 відсот. у 2000 р.

Найбільш суттєві зміни серед трьох православних юрисдикцій упродовж 2001 р. сталися в мережі релігійних організацій **Української православної церкви**, кількість громад якої зросла на 468 одиниць (+5,2%) і становить на січень 2002 р. 9515 парафій або 69,9% православних громад України. Із 122 до 131 в УПЦ зросла кількість монастирів, з 24 до 31 – православних братств.

4526 парафій УПЦ (або 47,6 відсот.) діють у північних і центральних областях

* Заступник Голови Державного комітету України у справах релігій, к.філос.н.

країни (у 2001 р. +244), 2831 (29,7 відсот.) – у південно-східних областях (за звітний період + 172) і 2158 - на заході України (на 52 більше, ніж у 2000 р., але на 30 менше, ніж у 1992 р.). В цьому регіоні в останні 10 років відбулося зменшення кількості громад УПЦ : у Львівській (-110) та Тернопільській (-160) областях. Позитивна динаміка для церкви відслідковується у Волинській (+67), Закарпатській (+77), Рівненській (+63) і Чернівецькій (+28) областях.

Впродовж 2001 р. розширення мережі громад УПЦ відбулось в усіх регіонах країни за винятком Львівської області.

Українська православна церква – Київський патріархат за кількістю релігійних організацій, що складають її структуру (3156) займає 3 місце в країні після УПЦ та УГКЦ. УПЦ-КП остаточно втратила характеристики суто регіональної релігійної інституції. Якщо на початок 1993 р. церква мала в західному регіоні 87,3 відсот. своїх громад, то на січень 2002 р. Київський патріархат 14,1 відсот. своїх парафій має в південно-східному регіоні та понад третину (35,8 відсот.) – у північних та центральних областях. Впродовж 2001 р. приріст громад церкви (+269, або 9,7 відсот.) відбувся в усіх регіонах країни за винятком АРК та м.Севастополя.

Інституційна мережа **Української автокефальної православної церкви** складається з патріархії, 11 епархіальних управлінь, 8 духовних навчальних закладів, 3 монастирів, 2 братств, 6 місій та 1055 парафій віруючих. Сьогодні 777 громад УАПЦ (73,6 відсот.) функціонує у західному регіоні. У 2001 р. загальна кількість парафій церкви збільшилася на 40 одиниць проти 26 у 2000 р.

Українська греко-католицька церква відновила свої структури й навіть перевищила довоєнний рівень. Сьогодні УГКЦ має 3336 громад, 96,6 відсот. з яких знаходиться в західному регіоні. При цьому якщо на початок 1992 р. церква була представлена лише в 13 областях та Києві, то станом на січень 2002 р. її громади відсутні тільки в Кіровоградській області. В 2001 р. кількість громад УГКЦ збільшилася на 19 одиниць, що є найнижчим показником за останні 10 років. Із 19 новоутворених громад 15 розпочали діяльність у західних областях і 4 в центральних. Впродовж року церквою утворено 7 монастирів, 2 місії та 1 духовний навчальний заклад.

Римсько-католицька церква в Україні у 2001 р. збільшила свою мережу на 45 одиниць (в т.ч. на 20 громад віруючих) і до її складу нині входять митрополія, 9 дієцезіальних та чернечих управлінь, 827 громад, 66 монастирів, 31 місія та 6 духовних навчальних закладів. У 2000 та 2001 роках РКЦ утворювала найбільше монастирів серед інших церков України: 28, в т.ч. у 2001 р. – 16.

Протестантизм в Україні представлений 46 церквами, напрямками, течіями. Виходячи з кількісних показників, найбільш впливовою протестантською церквою залишається **Всеукраїнський союз об'єднань євангельських християн-баптистів**. У його складі діють 25 регіональних та обласних управлінських структур, 75 добровільних місій, 5 братств та 42 духовних навчальних заклади, де готується майже 6 тис. майбутніх пресвітерів, діаконів та працівників церкви. У 2194 громадах богослужіння проводить 2851 священнослужитель. Діти та молодь ознайомлюються з основами віровчення у 1148 недільних школах. Релігійне життя висвітлюється 13 періодичними виданнями. В 2001 р. зареєстровані статuti 9 місій, 9 духовних навчальних закладів, 1 братства та 80 громад Союзу.

Другим за кількістю релігійних організацій протестантським об'єднанням є **Всеукраїнський союз церков християн віри євангельської-п'ятидесятників**. Його структуру складають 26 обласних управлінь, 47 місій, 2 братства та 1253 громади віруючих, які обслуговуються 1737 священнослужителями. Ще 650 майбутніх пресвітерів і дияконів готуються в 13 духовних навчальних закладах. При громадах діє 741 недільна школа. Релігійне життя та проблеми розвитку союзу розглядаються на сторінках 14 періодичних релігійних видань. Впродовж 2001 р. були зареєстровані статuti 1 братства 2 духовних навчальних закладів та 65 громад віруючих.

Українська уніонна конференція церкви адвентистів сьомого дня у своєму складі має 8 регіональних управлінь, 2 місії, 3 духовні навчальні заклади (743 студенти) та 865 громад, де богослужіння проводять 1099 проповідників та пресвітерів. Діє 529

недільних шкіл. Питання внутрішньо-церковного життя висвітлюються 7 періодичними виданнями. В 2001 р. інфраструктура церкви розширилась за рахунок реєстрації статутів 1 місії та 62 громад віруючих.

На початок 2002 р. в країні діє 7228 громад протестантів, що становить 27,7 відсот. релігійної мережі країни (проти 20,9 відсот. у січні 1992 р.).

Кількість громад **нетрадиційних для України та новітніх релігійних течій** за рік збільшилась з 1328 до 1588; вони належать до 64 напрямків (33 з них мають лише від 1 до 5 осередків своїх вірних). Відносно велику кількість громад мають Новоапостольська церква – 51 та Церква Ісуса Христа святих останніх днів (мормони) – 57, проте у 2001 р. мережа цих церков не змінилась. Також на рівні 2000 р. залишилась кількість осередків РУНвіри, Віри Багаї та ще 17 релігійних течій, а число громад Товариства Свідомості Крішни зменшилося з 42 до 40.

832 громади прихильників новітніх релігійних течій, або 54,3 відсот. зосереджено у південно-східному регіоні країни.

До новітніх для України релігій належать і 702 громади **харизматичних церков та об'єднань**. Біля 200 з них підпорядковуються Об'єднанню незалежних харизматичних християнських церков України Повного Євангелія, яке має надто розвинену структуру: духовний центр у Києві, 5 християнських благодійних місій, 1 братство та 3 духовних навчальних заклади, де проходять підготовку 796 майбутніх священнослужителів.

Високими темпами росту відзначається Українська християнська євангельська церква, до складу інституційної мережі якої входить релігійний центр у м.Києві, 5 обласних управлінь, 4 добротинні місії та 3 духовні навчальні заклади, де готуються понад 700 пресвітерів та служителів. Церква скеровує діяльність понад 200 громад віруючих. Потребує довивчення організаційна підпорядкованість ще біля 120 повноєвангельських громад.

55 громад входять до складу Церкви Живого Бога та харизматичного Духовного центру “Нове покоління” християнських церков України, організаційна розбудова якого тільки починається. Автономно діють 209 інших харизматичних організацій віруючих.

Найбільш поширеним є харизматичний рух у південно-східному регіоні, де діє 399 громад, або 56,8 відсот. їхньої загальної кількості в країні. У Донецькій області нараховується 135 громад, в АРК – 47, Запорізькій області - 50. Минулого року кількість громад харизматичних об'єднань зросла на 103 одиниці, проти 107 у 2000 р.

Впродовж року із 792 до 844 одиниць зросла кількість **релігійних громад, створених національними меншинами**. Половину з них (416) складають мусульмани, іудейських релігійних осередків – 246, громад Закарпатської (угорської) реформатської церкви – 104, громад Німецької євангелічно-лютеранської церкви – 41, парафій Вірменської апостольської та католицької церков – 20. Діють також поодинокі етноконфесійні громади корейців, шведів та чехів, а в Криму – кримчаків та караїмів.

Найбільше громад, створених на етноконфесійному ґрунті, у південно-східних областях України, зокрема, в Автономній Республіці Крим – 373, або 43,2 відсот. від загальної кількості в Україні. Необхідно відзначити, що за найбільшої кількості мусульманських громад в Криму (317), їхній відсоток до числа ісламських осередків в Україні за останні 3 роки зменшився з 82,7 до 76,2 відсот.

Динамічно розгортається мережа **іудейських** релігійних організацій. Сьогодні в усіх областях України їх нараховується 246, або шестеро більше, ніж на початку 1992 р., коли релігійна діяльність прихильників іудаїзму була організаційно оформлена лише у 19 регіонах. Впродовж 2001 р. кількість іудейських громад в Україні збільшилась на 28 одиниць.

Принципово нові підходи в царині державно-церковних відносин, що базуються на взаємоповазі та співпраці, дозволили значно поліпшити матеріальний стан релігійних організацій. За роки державної незалежності України віруючим повернуто 3,6 тис. храмів і понад 10 тис. предметів культового та церковного вжитку, а кількість культових будівель та пристосованих приміщень, якими користуються церкви збільшилась з 9449 до 18634, або на 97,2 відсот. Причому серед 13,2 тис. храмів – 3845 (29,2 відсот.) є

пам'ятками архітектури. За цей період збудовано 3,2 тис. сакральних споруд. Проте забезпеченість культовими будівлями залишається однією з найгостріших проблем релігійного життя в Україні. Так, у 2001 р. було зведено 318 храмів, але відсоток забезпеченості конфесій у зв'язку з реєстрацією статутів 1519 новоутворених громад знизився до 74,7 відсот. проти 75,5 відсот. у 2000 р.

Не має проблем з забезпеченістю культовими будівлями Закарпатська-реформатська церква. Серед інших церков забезпечені храмами віруючі РКЦ на 91,8%, УПЦ – 88,1%, УГКЦ – 81,0%, УПЦ КП – 70,2%. Іудаїстські релігійні організації забезпечені синагогами на 49,3%, мусульмани мечетями - на 39,0%, протестантські церкви молитовними будинками: християни віри євангельської - на 69,5%, євангельські християни баптисти - на 69,7%, адвентисти сьомого дня - на 59,0%.

Релігійні організації України розв'язують існуючі майнові проблеми шляхом будівництва нових культових споруд. У 2001 р. Українською православною церквою збудовано 117 храмів, УПЦ КП – 33, УГКЦ – 16, Союзом церков ХВС – 19, Союзом об'єднань ЄХБ – 35. У стадії будівництва знаходиться 2136 храмів. Під молитовні цілі орендується 5143 приміщення.

Враховуючи рекомендації Парламентської Асамблеї Ради Європи № 190 (1995 р.), зобов'язання України, що впливають з них стосовно колишньої церковної власності, Держкомрелігій за дорученням Кабінету Міністрів України підготував проект нової редакції Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації”, в якому, зокрема, викладено механізм повернення віруючим колишньої церковної власності. Поряд з поверненням храмів і культового майна, даним проектом передбачено повернення й іншого колишнього церковного майна (церковно-адміністративних споруд, будівель духовних (релігійних) навчальних закладів, монастирських житлових та господарчих приміщень тощо). Визначено також механізм передачі релігійним організаціям колишньої церковної власності, яка знаходиться в управлінні територіальних громад.

Українська держава робить все від неї залежне аби подолати руйнівні наслідки минулого, повернути релігійні інституції в суспільство, створити належні умови для їх цивілізаційного розвитку. Цей стратегічний курс знайшов своє підтвердження в Указі Президента України від 21 березня 2002 року «Про невідкладні заходи щодо остаточного подолання негативних наслідків тоталітарної політики колишнього Союзу РСР стосовно релігії та відновлення порушених прав церков і релігійних організацій». Нині в Україні розгорнута робота з реалізації визначених Указом завдань.

Л.Ярмол* (Львів, Україна)

МЕХАНІЗМ І СТАДІЇ ЮРИДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СВОБОДИ ВІРОСПОВІДАННЯ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Реальність, “дієвість” свободи віросповідання людини, а також окремих її елементів (можливостей) залежать від наявності юридичного механізму її забезпечення.

Юридичний механізм забезпечення свободи віросповідання людини – це система ефективних юридичних засобів реалізації, охорони та захисту свободи віросповідання в цілому, а також окремих її елементів (можливостей), закріплених у національних юридичних актах .

Отже, в Україні елементами механізму юридичного забезпечення свободи віросповідання людини є:

- національне законодавство України (в тому числі ратифіковані міжнародні акти, які є його частиною), де проголошується, визнається свобода віросповідання людини, а

* Аспірантка кафедри теорії та історії держави і права Львівського національного університету ім. І.Я.Франка, мол.наук.сп. Львівської лабораторії прав людини і громадянина НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування АПрН України.